

Кушнір С. О.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Запорізького національного університету*

Завальнюк Р. Є.

*студент
Запорізького національного університету*

Kushnir S. O.

*PhD in Economics
Associate Professor of Finance, Banking and Insurance
Zaporizhia National University*

Zavalniuk R. Y.

*Student
Zaporizhia National University*

ПРОБЛЕМАТИКА ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

LIBERALIZATION PROBLEMS AND STATE REGULATION RESEARCH OF AGROINDUSTRIAL COMPLEX OF UKRAINE

Анотація. У статті викладено результати емпіричного дослідження сучасного стану розвитку агропромислового комплексу України, розглянуто перспективи його лібералізації. Досліджено поняття «агропромисловий комплекс», що є перспективним для означення і системного вивчення закономірностей функціонування підприємств цієї сфери в умовах вітчизняної економіки та розглядається як система, спрямована на виробництво сільськогосподарської продукції, котра користується постійним попитом на світовому ринку. Проаналізовано стан та тенденції розвитку підгалузей сільського господарства, а саме рослинництва та тваринництва. Здійснено аналіз сучасного стану розвитку агропромислового комплексу як результату діяльності підприємств цієї галузі за попередні роки. Досліджено законодавчі акти, випущені в минулому році, спрямовані на регулювання ситуації в сільському господарстві України. Доведено необхідність розвитку та лібералізації агропромислового комплексу, оскільки Україна перебуває на етапі світової економічної інтеграції.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, економіка, держава, експортний потенціал, кредитування, глобалізація, фінансове навантаження.

Вступ та постановка проблеми. Ситуація в агропромисловому секторі країни продовжує поступово погіршуватися під впливом негативних тенденцій в економіці, зниження ділової активності, обмеження внутрішнього і зовнішнього попиту на продукцію агропромислового комплексу (далі – АПК), подорожчання ресурсів (зокрема, через девальвацію національної валюти), а також негативної цінової динаміки на зовнішніх товарних ринках. Крім того, під тиском міжнародних кредиторів країна поступово зменшує використання механізмів підтримки галузі, а різниця між великими агрохолдингами та невеликими господарствами в частині ефективності їх роботи та фінансових можливостей приводить до подальшої монополізації ринку. В частині спрощення умов ведення бізнесу 2015 рік продемонстрував непогану динаміку, хоча, як і в інших галузях, складне операційне середовище і особливості формування взаємовідносин з контролюючими органами (зокрема, за зовнішньоекономічними угодами), а також особливості побудови бізнес-процесів істотно обмежували можливості реалізації позитивних починань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблематики діяльності та розвитку підприємств агропромислового комплексу України займалися такі науковці, як, зокрема, С.Л. Дусановський, А.Ф. Корнеєв, С.І. Носов, А.О. Павленчик, О.І. Первушина, Н.О. Прокопенко, А.Ю. Риманов, О.О. Ясінський.

Вищеназвані науковці зробили значний вклад в розроблення означеного питання, оскільки вбачали в аграрній сфері потенціал для розвитку саме в умовах української економіки, що досить чітко обґрунтовується як природно-кліматичними, так і соціально-економічними причинами. Крім того, на думку вищезазначених авторів, АПК є однією із найбільш перспективних сфер українського реального сектору, зокрема в контексті європейської та світової економічної інтеграції нашої держави.

Сьогодні близько 60% площі України (разом з АР Крим та іншими тимчасово окупованими регіонами) – це орні землі, що є придатними для ведення сільського господарства. При цьому переважна частка з них належить приватним особам, що здають свої пайові земельні наділи в довгострокову оренду строком на 15–49 років.

При цьому участь держави в регулюванні та контролюванні АПК суттєво посилюється постійним відкладенням відкриття ринку землі. Таку ліберальну реформу можна оцінювати з декількох позицій.

Згідно з певними оцінками аналітиків відкриття ринку землі в Україні є аналогією відкриття ящика Пандори та призведе до обвалу курсу національної валюти, а також до повної монополізації приватними структурами українських земель.

З іншого боку, право на торгівлю землею може підштовхнути до генерації та розвитку малі підприємства,

що займаються сільськогосподарською діяльністю, за прикладом європейських країн, головною економічною платформою яких є саме малий та середній сектори підприємницької діяльності.

Саме тому у статті буде досліджена доцільність лібералізації державного регулювання аграрно-промислового комплексу України як можливість забезпечення економічного розвитку у довгостроковій перспективі.

Метою статті є комплексне дослідження сучасного стану розвитку агропромислового комплексу України на основі статистичних даних щодо економічного стану АПК України, визначення факторів впливу на досліджувану галузь, висвітлення законодавчих норм щодо регулювання діяльності підприємств АПК, а також виявлення перспектив прогресивного розвитку галузі в майбутньому.

Результати дослідження. АПК – це поєднання на території взаємопов'язаних підприємств, що беруть участь у виробництві, переробці та збуті сільськогосподарської продукції, а також пов'язаних з ними обслуговуючих підприємств [3].

На думку рейтингового агентства “UCRA”, операційне середовище в АПК за останній рік дещо погіршилося, незважаючи на прийняття ряду законодавчих ініціатив, спрямованих на лібералізацію ринку.

Законодавство у сфері земельних відносин суттєво не змінилося (зберігається заборона на продаж землі сільгосппризначення), а довгострокові договори оренди, укладені між власниками земельних ділянок (населенням) та орендарями (як правило, великими корпораціями) досить надійно захищають останніх.

Таким чином, вільний земельний ресурс, доступний в середньостроковій перспективі, обмежений, а витрати на оренду земельних ділянок є незначними і прогнозованими.

На даний момент АПК – це одна з ключових галузей економіки України, яка має потенціал до розвитку (рис. 1).

Анексія Криму в 2014 році і АТО на сході країни призвели до втрати значної частини території і, як наслідок, до скорочення оброблюваного земельного банку, а також посилення операційних ризиків, зокрема через розрив ділових зв'язків. Крім того, через погіршення відносин з Російською Федерацією і введення двосторонніх обмежувальних заходів товарообіг між країнами зменшився, а експортні можливості підприємств галузі скоротилися.

Посилення ризиків країни призвело до закриття ринків капіталу для вітчизняних контрагентів і дефолту ряду

великих компаній, у зв'язку з чим галузь зазнала істотного тиску економічних і неекономічних чинників. При цьому компенсація для АПК України у вигляді зони вільної торгівлі (ЗВТ) з ЄС і девальвації національної валюти була досить слабкою. Квота в рамках ЗВТ з ЄС не задовольняє експортні потреби вітчизняного агросектору, а використання протекціоністських заходів за рахунок інструментів нецінового впливу з боку країн, що є торговельними партнерами, мінімізує потенційні переваги для вітчизняних аграрних компаній від девальвації національної валюти.

У минулому році зберігся режим сприяння для компанії агросектору, який полягав у застосуванні:

- спецрежиму з ПДВ для сільгоспвиробників (сума нарахованого податкового зобов'язання не перераховується до державного бюджету, а акумулюється на спеціальному рахунку платника податків);
- компенсації ПДВ по експортних операціях;
- часткової компенсації процентних ставок по кредитах.

Згідно з даними державної казначейської служби та Української аграрної конфедерації обсяг відшкодування ПДВ 10 найбільшим підприємствам агросектору за 2015 рік перевищив 10,5 млрд. грн. 29 квітня 2015 року Ухвалою Кабінету Міністрів України № 300 був затверджений порядок компенсації процентних ставок підприємствам агропромислового комплексу. Згідно з документом компенсація ставок за кредитами для суб'єктів господарювання в АПК надається в розмірі 50% від облікової ставки НБУ, що діє на момент нарахування відсотків [1].

Незважаючи на збереження основних інструментів підтримки галузі в минулому році (які в поточному періоді можуть бути скасовані частково або повністю), умови функціонування для компанії агросектору продовжують погіршуватися через складний механізм валютного регулювання, банкрутство значної кількості банків, а також посилення вимог щодо фінансового моніторингу.

Динаміка деяких сільськогосподарських показників наведена у табл. 1.

Згідно з даними Державної служби статистики України індекс сільськогосподарського виробництва за 2015 рік склав 95,2% (94,8% по сільгоспідприємствах і 95,7% по господарствах населення), що відображає скорочення обсягів виробництва майже на 5% порівняно з попереднім роком; у 2014 році значення показника склало 102,2%.

При цьому індекс витрат на виробництво (146,7% в рослинництві та 159,8% у тваринництві) свідчить про

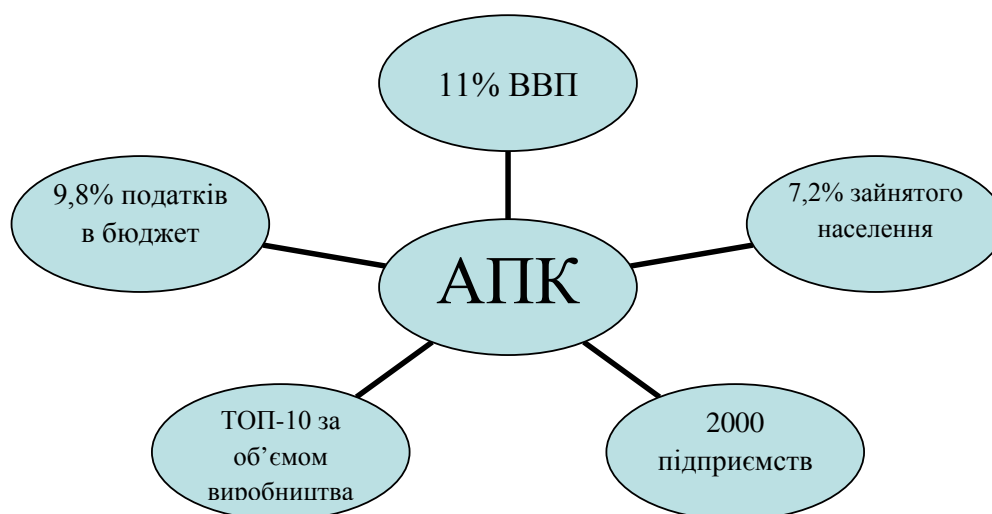

Рис. 1. Інфографіка АПК України

Таблиця 1

Динаміка ефективності сільськогосподарських підприємств у 2015 році в порівнянні з 1990 роком [1]

Показники	1990 рік	2015 рік
Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах (тис грн. на 1 зайнятого у цінах 2010 року)	50,4	201,2
Рентабельність рослинництва	98,3	11,1
Рентабельність тваринництва	22,2	11,3
Площа угідь, млн. га	42	38,3
Виробництво зернових, млн. т	51,6	2,6
Виробництво соняшникового насіння, млн. т	63,1	11,1

суттєве підвищення собівартості сільгосппродукції. Зростання відпускних цін на основні групи продукції сільськогосподарства було більш стриманим і часто не покривало збільшення витрат на виробництво.

Ситуація в рослинництві, хоча і була схильна до загальної негативної тенденції, все ж не була критичною. Згідно з даними, опублікованими на офіційному сайті державної служби статистики України, розмір посівних площ у 2015 році скоротився на 1,1%, тобто до 26,9 млн. га, з яких майже 70% обробляються сільгоспдприємствами. Загальний обсяг продукції зернових і зернобобових культур, зібраних підприємствами, скоротився порівняно з 2014 роком на 7,1% (до 46,34 млн. тон) переважно за рахунок зменшення врожайності і площі посівів кукурудзи. Крім того, значно зменшився обсяг збору цукрового буряка (на 34,9%) і картоплі (на 40,2%) за одночасного зростання обсягу виробництва соняшнику (на 12,4%) за рахунок розширення посівних площ і врожайності цієї культури.

Ключові показники позитивного зростання ефективності діяльності підприємств АПК в напрямі експортних поставок наведено в інфографіці (рис. 2).

Рис. 2. Основні експортні показники АПК станом на вересень 2016 року [2]

Незважаючи на перегрупування земельного банку між різними компаніями, структура ключових виробників і схема діяльності, характерна для зазначеного сегменту, істотних змін не зазнала. Статистика свідчить про збереження вектору виробництва високомаржинальної експортно-орієнтованої продукції в рослинництві країни, що є пріоритетом для більшості великих корпорацій агросектору. Водночас негативна динаміка цін на світових сировинних ринках вплинула на рівень надходжень від експорту продовольства. Незважаючи на загальну негативну тенденцію в галузі, експортний потенціал і запас міцності більшості великих компаній галузі залишається істотним, що дасть їм змогу підтримувати рівень платоспроможності і операційної рентабельності навіть у разі подальшого погіршення операційного середовища.

Ситуація в тваринництві є гіршою, ніж в рослинництві, що обумовлено перш за все звуженням платоспроможного попиту на продукцію на тлі обмеженого експортного потенціалу. Так, зростання вартості кормової бази, обмеження експорту в країни ЄС (низькі квоти в рамках ЗВТ) і Російської Федерації, а також обмеження доступу до позикового фінансування призвели до скорочення обсягу виробництва і зниження поголів'я сільськогосподарських тварин. Згідно з даними Державної служби статистики України у 2015 році поголів'я великої рогатої худоби скоротилося на 2,8% (до 3 776,5 тис. голів), зокрема корів – на 4% (до 2 172,3 тис. голів). Поголів'я свиней за рік зменшилося на 3,5% (до 7 093,0 тис. голів), овець і кіз – на 3,2% (до 327,2 тис. голів), птиці – на 1,6% (до 209 973,5 тис. голів). Структура поголів'я в розрізі категорій виробників істотних змін не зазнала. Обсяг виробництва м'яса (в живій вазі) порівняно з 2014 роком зменшився на 1,4%, тобто до 3 276,8 тис. тон; молока – на 4% (до 10 682,4 тис. тон), яєць – на 14,3% (до 16 780,4 млн. штук). На думку рейтингового агентства "UCRA", тенденція скорочення обсягів виробництва в тваринництві збережеться через можливе посилення конкуренції з боку європейських виробників і обмежених можливостей модернізації виробничих потужностей через слабке фінансування і скасування ряду пільг, а також подорожчання кормової бази.

Згідно з даними НБУ на початок 2016 року заборгованість сільгоспкомпаній за банківськими кредитами склала 48,15 млрд. грн., що становить 6,1% від загального кредитного портфеля юридичних осіб [3].

У структурі заборгованості за кредитами сільгоспдприємств переважають короткострокові і середньострокові (88%). Майже 60% кредитів представлено заборгованістю в національній валюті. Якість кредитного портфеля задовільна.

На думку рейтингового агентства "UCRA", інвестиційна привабливість компаній АПК для банків залишається досить високою, враховуючи наявність стабільного попиту на продукцію галузі, а також виробничих потужностей у більшості компаній галузі [2].

Крім того, компанії галузі все ще продовжують користуватися державною підтримкою у формі часткової компенсації витрат по фінансовим позикам. Зазначені причини можуть сприяти більш тісній взаємодії з банківськими установами і на етапі пролонгації діючих кредитів.

Зниження фінансового навантаження за банківськими кредитами (і, як наслідок, підвищення якості обслуговування кредитів) для підприємств АПК досягається, зокрема, за рахунок реалізації заходів державної підтримки галузі. У 2015 році Кабінет Міністрів України затвердив Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів, згідно з яким компенсація надається в розмірі 50% облікової ставки НБУ, що діє на дату нарахування

відсотків за користування кредитами (але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами, по кредитах, залученим в минулому і поточному роках, відсотки за користування якими нараховані і сплачені у поточному році) [3].

Висновки. За результатами дослідження виявлено ряд проведених змін регуляторної бази, покликаних лібералізувати систему відносин в АПК вже з поточного року. Так, у 2015 році затверджено ряд законодавчих проєктів, серед яких слід назвати такі.

1) Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 роки, в якій визначено 10 пріоритетів реформування агросектору, а також порядок впровадження реформ і докладний план дій. Згідно з документом основними напрямками реформування сектору є бізнес-клімат, протидія корупції та стабільна правова система, земельна реформа, інституційна реформа, продовольча безпека, оподаткування, агропродовольчий ланцюжок доданої вартості, розвиток села, міжнародні ринки та торгова політика, освіта, наука і консультаційні послуги, а також захист навколишнього середовища і управління природними ресурсами.

2) Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо дерегуляції в агропромисловому комплексі» від 8 грудня 2015 року № 867-VIII, який скасовує ряд раніше діючих нормативно-правових актів, а також обмежує повноваження окремих державних органів щодо функцій державного контролю [3].

3) Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних над-

ходжень в 2016 році». Згідно з документом можливості використання ПДВ компаніями тваринництва значно скоротяться, а з 2017 року спецрежим планується скасувати. Крім того, законом передбачено скасування з 2016 року особливостей оподаткування ПДВ під час постачання зернових і технічних культур, в результаті чого всі платники, які будуть експортувати зерно, матимуть право на бюджетне відшкодування ПДВ. Також для сільгоспприємств (4 групи платників єдиного податку) передбачено підвищення ставок єдиного податку в 1,8 рази, а також скасування на 2016 рік застосування коефіцієнта індексації нормативної грошової оцінки землі для визначення бази оподаткування.

Також в минулому році були скасовані ліцензії на торгівлю племінними (генетичними) ресурсами, а також прискорена процедура видачі фітосанітарного та карантинного сертифікатів (термін видачі скорочений до 24 годин після завантаження транспортного засобу).

Водночас на законодавчому рівні затверджено ряд змін, спрямованих на скорочення рівня державної підтримки та підвищення рівня фіскального навантаження на компанії галузі.

В бюджеті 2016 року на підтримку галузі тваринництва передбачені витрати у розмірі 50 млн. грн., однак галузь продовжує бути проблемною.

Підприємства АПК намагаються зберігати потенціал платоспроможності, незважаючи на низький рівень ділової активності в економіці і високі кредитно-інвестиційні ризики. Слід зауважити, що саме через наявні ризики агропромисловий комплекс України сьогодні не здатний бути інвестиційно привабливим проєктом.

Список використаних джерел:

1. Державний комітет статистики України. Економічна діяльність: сільське, рибне та лісове господарство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.
2. Українське кредитно-рейтингове агентство. Стан розвитку АПК України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ucra.com.ua>.
3. Про державну підтримку сільського господарства : Закон України від 12 лютого 2015 року № 191-VIII.
4. Ясінський О.О. Розвиток АПК України в умовах глобалізації / О.О. Ясінський. – КНЕУ, 2016. – 432 с.

Анотація. В статті изложены результаты эмпирического исследования современного состояния развития агропромышленного комплекса Украины, рассмотрены перспективы его либерализации. Исследовано понятие «агропромышленный комплекс», что является перспективным для обозначения и системного изучения закономерностей функционирования предприятий данной сферы в условиях отечественной экономики и рассматривается как система, направленная на производство сельскохозяйственной продукции, которая пользуется постоянным спросом на мировом рынке. Проанализированы состояние и тенденции развития подотраслей сельского хозяйства, а именно растениеводства и животноводства. Проведен анализ современного состояния развития агропромышленного комплекса как результата деятельности предприятий этой отрасли за предыдущие годы. Исследованы законодательные акты, выпущенные в прошлом году, направленные на регулирование ситуации в сельском хозяйстве Украины. Доказана необходимость развития и либерализации агропромышленного комплекса, поскольку Украина находится на этапе мировой экономической интеграции.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, экономика, государство, экспортный потенциал, кредитование, глобализация, финансовая нагрузка.

Summary. The article presents the results of empirical research of the current state of agriculture in Ukraine and the prospects liberalization. The concept “agriculture”, which is promising for the definition and systematic study of patterns of functioning in the business in terms of the national economy and is seen as a system aimed at the agricultural production, which is in constant demand on the world market. The state and trends of sub-sectors of agriculture, namely crops and livestock. The analysis of the current state of agriculture as a result of the companies in this sector in previous years. Studied laws, issued last year aimed at regulating the situation in agriculture of Ukraine. The necessity of development and liberalization of agriculture, because Ukraine is in the process of global economic integration.

Key words: agriculture, economy, government, export potential, lending, globalization, financial burden.